

назвою «Мислити в темні часи» (українською та англійською), аби попри небезпеку, трагедії та непевність шукати тих відповідей, які ситуація в Україні може сьогодні дати не тільки нам самим, а й усьому вільному світу.

Філософське мислення ніколи не є творінням абстракцій. Воно не є результатом читання книжок. Книжки можуть допомогти тобі знайти свою мову. Книжки можуть дати карти територій, на яких ти не бував. Але мислення вкорінюється в досвіді – індивідуальному та колективному. Коріння можуть бути глибокими чи не дуже, але вони мають бути розгалуженими. Деталізуватися корінцями мікродосвідів і мікропереживань. Тільки з них можуть народжуватися ідеї та концепти.

Але одного лише досвіду мало. Про досвід ми маємо вміння розповісти. Ми маємо вміння зробити з нього висновки. Висновки не лише для нас – вони також і для інших. Мислити – значить дати відповідь нашого досвіду на досвід інший. Мислити – значить продовжити чужий досвід до зіткнення з нашим або продовжити свій досвід до зіткнення з досвідом іншим.

Мислення починається там, де ти одиничне можеш перетворити на універсальне, де суб'єктивне має шанс стати інтерсуб'єктивним, де переживання стає образом, метафорою чи концептом, які стосуються тих, хто цього переживання не мав. Або тих, хто мав схоже переживання і може тепер себе в нашому переживанні впізнати.

Впродовж своєї історії українці не завжди були готові мислити. З різних причин: і через зовнішню цензуру, і через внутрішню. Привілей абстрактного мислення належав «їм» – панам, імперцям, завойовникам, експлуататорам. Це «вони» могли порівнювати, розтинати трупи, здійснювати вівісекцію, класифікувати, описувати в наукових журналах та енциклопедіях. «Ми» жили у радостях і стражданнях, «вони» – це описували.

Утім, мислення в Україні таки було і є, і воно є потужним і глибоким – деколи прихованим, деколи контрабандним, деколи непомітним для нас самих. Воно заховане в нашій літературі, нашому живописі, наших біографіях. Це мислення – під землею, мислення катакомбне, мислення бомбосховищ. Тому його нелегко перекладати. Його нелегко зробити універсальним.

Нам треба вчитися перекладати самих себе. Тільки так, виходячи за межі своєї мови та свого досвіду, ми можемо зробити цей досвід краще почутим. Ми маємо ще знайти мову, яка допоможе нашій природній, органічній мові. Яка стане її провідницею в інший світ.

Сьогодні ми вже не тільки учні у вільного світу – ми також його вчителі. Не лише в сміливості, а й у мисленні. Ми випереджаємо багатьох наших закордонних друзів і партнерів у мисленні – в прогнозуванні, передбаченні, описі, діагнозі. Ми випереджаємо їх у мисленні про Україну, Росію, Східну Європу, імперіалізм, зло, насильство і багато інших речей.

Але нам потрібно вчитися пропонувати свої відповіді і на ті питання, над якими ми думаємо значно рідше, щодо яких ми відстаємо. Це питання екології, зміни клімату, майбутнього демократії, балансу між традицією і модерністю, енергетики, продовольчої безпеки, і, нарешті, біоетики, етики живого і ставлення до життя.

Бо мислити – означає вміння сказати світу те, чого він про себе ще не знає.

Ми тепер уже точно на це здатні. ■

Ярослав Яцків

доктор фіз.-мат. наук, академік НАН України,
директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України,
м. Київ

БУТИ УСПІШНОЮ ДЕРЖАВОЮ!

Так звучить дев'ятий постулат «Української хартії вільної людини», представленої Ініціативною групою «Першого грудня» 01.12.2012 року. Вибравши цей постулат, я навіть не намагаюся в цьому короткому дописі дати вичерпний аналіз даного питання. На тему успішних (і колишніх, і сучасних) держав світу вже написані багатотомні трактати. І сьогодні, на початку XXI століття, зважаючи на ознаки становлення нової світової системи економіки і порядку та на існуючі фактори ризику, ця тема набуває ще більшої актуальності. Це обумовлено як природними (зміна клімату, епідемії, брак продовольства тощо), так і соціально-політичними факторами (втрата монолітності т. зв. «Західного світу», поява нових потужних центрів впливу тощо).

Тому перш ніж перейти до сьогоднішніх українських реалій, зупинюся на визначеннях окремих термінів: «держави», «успіх» та «успішна держава». Для цього скористаюся «Енциклопедією сучасної України», до підготовки та видання якої я мав честь долучитися більше двадцяти років тому. Скористаюся статтею «Держава» (подається тут у скороченому вигляді):

«Держава – певним чином організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль за деякими аспектами поведінки всіх людей на певній території. У загальному держава – це колектив відповідним чином організованих людей, які контролюють і спрямовують певні аспекти поведінки осіб, що проживають на відповідній території... Різні течії політичної філософії та різні ідеології неоднаково відповідають, в чому мають полягати найважливіші і необхідні суспільні функції держави. Одні вважають, що держава повинна нести відповідальність за рівень добробуту та соціальної справедливості («держави загального добробуту», «соціальна держава»), дбати про соціальний рівність (у комунізмі), стан культури та моралі (у деяких політичних концепціях консерватизму, націоналізму, християнської демократії) тощо. Сучасні політологічні концепції держави є багатифункціональними... Брак ґрунтовної політико-філософської концепції держави впливає на дослідження та осмислення особливостей сучасної Української Держави» (В. Лісовий).

Не менш складним є визначення терміну «успіх», яке для різних людей зокрема та соціальних груп взагалі мають різні тлумачення. Для одного це означає досягти своїх цілей та здійснити найзаповітніші мрії. Для іншого – справитися з тими чи іншими проблемами. «Успіх – це здатність крокувати від однієї невдачі до іншої, не втрачаючи ентузіазму», – говорив

славнозвісний **Вінстон Черчілль**. Запропоновані також різні моделі успішної держави. Очевидно, що у кожній з них повинні бути визначені чіткі категорії оцінки та зрозумілий кінцевий результат. Дозволю собі це відобразити з позиції системного аналізу:

<i>Вхід (умови)</i>	<i>Модель держави, у т.ч. успішної</i>	<i>Вихід (очікування)</i>

Що можна сказати про Україну як державу?

На «вході» маємо достатні ресурси в багатьох галузях економіки та великий кадровий потенціал. Можна навести приклади значних покладів рідкоземельних елементів в Україні – літій, марганцю, знаменитих чорноземів тощо. А весь світ давно переконався у спроможності українських учених досягати світових вершин у певних галузях науки та технології. Отже, на вході системи у нас все здається більш-менш пристойним.

І що ми прагнемо отримати на «виході»? Систему-консолідацію суспільства, самоідентифікацію громадян, соціальні та економічні здобутки, надійний захист наших прав та свобод тощо.

Тепер декілька слів про нашу українську модель держави та критерії успіху, серед яких вважаються основними: **довготривалість результатів** (декілька поколінь): **ефективність** (результат вартий затрачених зусиль). На жаль, тут нам нема чим похвалитися. Україна – молода держава, яка ще не створила власної остаточної моделі, здебільшого копіюючи та пристосовуючись до інших моделей. Тому і наші мрії про успішну українську державу сьогодні виглядають досить проблематичними. Чомусь так відбувається, що наше суспільство консолідується тільки у скрутні часи при надзвичайних ситуаціях (як зараз в умовах воєнного стану). За умов сталості нашої політичній та державній еліті подобалося так би мовити *«перетягувати канат»*, а не тягти в один бік – побудови успішної української держави.

І що нам робити? Напевно, згідно з В. Черчіллем, крок за кроком, долаючи перешкоди, формувати культуру успіху. Український ідеал успіху – у досягненнях. На жаль, на цьому шляху нас чекає багато випробувань. Наші громадяни досі ще покладають завеликі сподівання на «владу», забуваючи, що влада може бути успішною тільки завдяки комунікації з суспільством та її громадськими організаціями (на відміну від Європи у нас тільки 20 % громадян беруть участь у таких організаціях).

Не могу не торкнутися моєї улюбленої теми про пріоритетний розвиток освіти, науки та культури, що є умовою успішної держави та стимулом політичних та соціально-економічних змін у суспільстві. У журналі «Світогляд» (№ 5, стор. 1) я навів дві аксіоми щодо взаємовідносин науки та держави. На жаль, за всі роки незалежності наша верховна влада не приймала до уваги ці аксіоми.

Сьогодні війна ще раз нагадала всім нам, що запорукою успішності виступатиме **синергія у ланцюжку: освіта-бізнес-держава**.

На кінець, не могу не відзначити наші позитиви, а саме: маємо декілька **точок неповернення**, які пройшло наше суспільство:

1. **Референдум 1 грудня 1991 року.**
2. **Революції «Помаранчева» 21.11.2004–08.12.2004** (Ні – авторитаризму!) та **«Гідності» 30.11.2013–22.02.2014** (Наш шлях – тільки до європейських цінностей).
3. **Війна 2022 року (Геть від московської тиранії!).**

Отже, незважаючи на всі зовнішні та внутрішні негаразди, у нас залишається наразі тільки один вибір – «бути успішною державою».

Слава Україні! ■

Йосиф Зісельс

громадський діяч, голова Генеральної ради Євроазіатського єврейського конгресу, м. Київ

БУТИ УЧАСНИКОМ ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ НАРОДІВ

Народ України впродовж сторіччя знаходився у полях впливів двох потужних центрів цивілізаційної ідентичності – європейського та євразійського. За останні більш як 100 років кільканадцять народів та країн (від Фінляндії на півночі до Ізраїлю на півдні) зазнали аналогічних з Україною проблем, пов'язаних з процесами переходу від євразійської, авторитарної цивілізації до європейської – демократичної. Це інформаційно-пропагандистські, економічні, міжнародно-політичні та воєнні проблеми.

Перехідні процеси народів від однієї цивілізації до іншої є наслідком трансформації їхньої цивілізаційної ідентичності та поступовим переходом від однієї системи цінностей до іншої, притаманної іншій цивілізації. Цей перехід називається *«модернізацією»*. Світова історія не знає прецедентного випадку, коли з-під впливу східної, жорстокої імперії після 400 років залежності виходила така велика за розмірами слов'янська, православна, постколоніальна, посткомуністична країна та намагалася потрапити до західної демократичної цивілізації. Україна переживає процес модернізації на перетині цивілізаційних ідентичностей. Модернізація нашої країни полягає в тому, що Україна відколюється від східної імперської системи, як брила льоду від айсберга, і починає самостійне існування. Іноді цей процес модернізації супроводжується тимчасовою реставрацією імперій.

Росія сьогодні діє під впливом свого імперського інстинкту. Вона має *«фантомні болі»* після розвалу СРСР і хоче повернути собі те, що вважає втраченим, бо це, на її думку, є рецептом від болю. Ні. Це історія, і модернізація бере своє. Імперії за визначенням мають високий центробіжний потенціал, тому їм доводиться витратити багато сил на самозбереження, і вони з часом виснажуються. Модернізація – це природний процес, а створення імперій – штучний. Жоден штучний процес не може конкурувати за потужністю з природним.

Наведу ідентифікаційну модель євразійського континенту.

Припущення 1. Народи, які впродовж століть проживають поруч, отримують еволюційно спільну цивілізаційну ідентичність та спільну систему цінностей. Європейська та євразійська ідентичність сформувались у другому тисячоріччі н.е. завдяки постійному впливу на групи народів перманентно діючих потужних чинників; клімату, рельєфу, домінуючого образу життя, історії.